
Summary

The article sums up scientific searches of the author in researching problems of forming and functioning USSR party-soviet nomenclature in 1917-1938. This is author's conception of organized-theoretical preconditions, major stages, features and law of designing State machinery of the Bolshevik power in USSR in 1917-1938 years. The article suggests the number of theories and polemic regulations concerning separate traditional views about the party-soviet government in USSR and its results

Г. Г. Єфіменко

ПРИЗНАЧЕННЯ КЕРІВНИЦТВА РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ В 1917–1919 РР.: СПІЛЬНІСТЬ СТРАТЕГІЇ ТА ВІДМІННІСТЬ У ТАКТИЦІ

Керівництво радянської України в 1917-1919 рр., як і в наступні роки, було призначене ЦК РКП(б). Воно не було самостійним в ухваленні скільки-небудь важливих рішень. Зрозуміло, що як при виборі представників для українського субцентру влади, так і при визначенні своєї політики щодо України більшовицькі керманічі керувалися певними принципами. Беззаперечно, що вони бажали отримати контроль над Україною, але навіщо, з якою метою? Що було визначальним у їх ставленні до України, а відтак, і у виборі керівних кадрів? Відповідь на це питання без емоцій не лише допоможе з'ясувати суть тогочасних подій, але й сприятиме неупередженому аналізу подальшої більшовицької політики в Україні, наслідки якої ми відчуваємо і сьогодні.

І перший, і другий прихід більшовиків в Україну виявився для них невдалим. Незважаючи на те, що втрата контролю над Україною в 1918 р. була зумовлена передусім зовнішніми чинниками, Кремль у 1919 р. не допустив до впливових посад тих діячів, що визначали політику радянської УНР в 1917-1918 рр. Дослідженню змін у кадровому “наповненні” радянської України більшовицьким центром та виявленню закономірності у підходах до кадрових призначень і присвячена ця стаття.

Аналіз як дожовтневих більшовицьких гасел, так і дій більшовицьких керманічів після захоплення влади, спонукає до висновку, що російськими шовіністами вони не були, втім, як і захисниками “інтересів пролетаріату”. Підкреслимо, що цей висновок стосується насамперед тих діячів РКП(б), хто мав вирішальний вплив на ухвалення рішень. У даному дослідженні при з'ясуванні мотивів та дій Крем-

ля при призначенні компартійно-радянського керівництва України застосовується підхід, що, на наш погляд, допомагає найбільш адекватно пояснити кадрову політику Кремля в Україні. Йдеться про погляд на проблему під кутом зору концепції модернізації, під якою автор передусім розуміє об'єктивно назрілу необхідність такої перебудови суспільних відносин, яка б дала змогу в найкоротший строк здійснити перехід від аграрного до індустріального суспільства.

Усвідомлення невідворотності переходу до індустріального суспільства було характерним для багатьох тогочасних політичних сил. Для партій марксистського спрямування подібне модернізаційне спрямування взагалі було домінантним, хоча б тому, що формальною їх опорою був робітничий клас і саме з його збільшенням пов'язувалася перемога комуністичних/соціалістичних ідей. Нагальна потреба модернізації та особливе значення України для успішної її ходи в Росії стали визначальними факторами у формуванні політики Кремля щодо радянської України. Тому для того, щоб картина тих подій була зрозумілою, варто зупинитися на деяких особливостях модернізації в Україні.

Модернізація на українських землях була розпочата, але не була (не могла бути) завершеною ще в Російській імперії. Там сам по собі нелегкий процес створення індустріального суспільства був значно ускладнений “навздогінністю” модернізаційних процесів, зумовленою стрімким економічним розвитком країн Заходу в XIX – на початку XX ст. Відтак перед російською владною елітою постало завдання здійснення прискореної модернізації. А це означало, що поряд з потребою кардинальної перебудови виробничих відносин доконче необхідним стало реформування політичної системи, створення нових принципів розвитку освіти та культури, створення нового формату взаємостосунків церкви та держави тощо. Все це потрібно було здійснювати синхронно і до того ж – у стислі терміни. Найскладнішим в багатонаціональній Російській імперії в умовах модернізації було національне питання.

Варто підкреслити, що більшовики ще до революції активно пропагували, хоча й під іншими назвами, цінності міського, тобто такого, що став би результатом модернізації, суспільства і наполягали на якомога скорішому переході до нього. Керівництво РСДРП(б) усвідомлювало потребу максимально можливого врахування усіх названих вище особливостей модернізаційних процесів для вдалого здійснення поставлених завдань. Водночас, як влучно підмітив російський науковець Віктор Красильщиков, радянська модернізація була по суті своєї імперською, оскільки її основним

завданням стало оновлення заради збереження імперії [1, с.22,28,52]. На його думку така модернізація ніколи не ставила перед собою за мету покращення життєвого рівня населення, надання широкому колу членів суспільства власності і, навіть, не мала за мету пряме збагачення правлячої верхівки. Якщо під час модернізації щось подібне мало місце, то це було лише побічним результатом перетворень. Основним завданням імперської модернізації було створення потужного військово-промислового комплексу: сильної армії, оснащеної сучасною зброєю, та підприємств, що працюють задля цього. *Варто особливо наголосити, що йдеться про імперську, а не національно російську модернізацію, в орієнтації на яку, у певних своїх складових, будувався модернізаційний процес в Російській імперії.* На практиці відмінність між ними полягала насамперед в різних баченнях національно-культурного розвитку країни.

Навіть імперській модернізації для кінцевого успіху потрібні були дві основні складові – матеріальні ресурси і певна підтримка та усвідомлення необхідності змін з боку широких верств населення. Неминучість і необхідність перетворень широким верствам суспільства допомогли усвідомити події Першої світової війни, які, водночас, сприяли посиленню національної самосвідомості. Керівники більшовиків розуміли значення величезного і вкрай необхідного для успішності власних модернізаційних починань потенціалу України – сільськогосподарського (кошти), сировинного (перш за все вугілля і метал), людського. Саме це й визначило політику Кремля стосовно України, і, зокрема, вибір керівних кадрів.

Хоча потреба модернізації була нагальною в суспільстві, це зовсім не означає, що у керівної верхівки не було вибору. Не викликає сумніву теза про те, що, висловлюючись словами німецького дослідника Штефана Плаггенборга, “суспільні структури не є абсолютно визначальними, а люди не є лиш маріонетками в них” [2, с.15]. Іншими словами – та чи інша політика, або навіть той чи інший напрямок розвитку країни, не були жорстко детерміновані різного роду обставинами, а чималою мірою залежали від тих осіб, які були при владі. Правильність такого зауваження про роль особистостей цілком підтверджується і в ситуації з Україною наприкінці 1917-1919 рр. Тому більшовицьке керівництво, особливо в 1919 р., приділяло чимало уваги кадровому наповненню керівництва радянської України.

При формуванні свого “кадрового портфелю” в Україні більшовицькими керівниками зверталася значна увага на вимоги народних мас, на необхідності їх врахування неодноразово наголошував

Ленін. Про це не забували і його учні в Україні. У зв'язку з цим важко не погодитися із думкою російського вченого О. Ахієзера про секрети успіху більшовиків. Він пише: "Найбільший секрет більшовизму полягає у тому, що більшовики, після того як вони стали правлячою партією, вихоплюють із оточуючого середовища і перетворюють у визначальні для себе різноманітні, а практично будь-які, а, отже і взаємовиключні ідеї, якщо вони забезпечують збереження державної влади" [3, с.392]. Тобто врахування настроїв народних мас було не метою діяльності, а засобом впливу на суспільство. Відповідно більшовицьке керівництво у своїх діях керувалося не побажаннями мас, а *враховувало* ці настрої при плануванні своїх дій та при виконанні власної програми.

За фразами про "інтернаціональну природу" більшовизму, ідеями універсальності і передбачуваності історичного процесу (класова боротьба, неминучість і закономірність комунізму) фактично приховувалося бачення більшовиками подальшого перебігу модернізаційних процесів як єдиного (уніфікованого) для всіх народів. Проте, що це бачення найбільше відповідало національно-російським особливостям соціально-економічного розвитку, свідчить хоча б переважно російський (чи цілком російськокультурний) склад як більшовицького керівництва, так і опори більшовицької партії – пролетаріату. Більше того, навіть ті з представників компартійно-радянської еліти України, яких історики традиційно відносять до націонал-комуністів, навіть не шукали українського шляху модернізації. Націонал-комуністи, з їх захистом національно-культурних і державних прав України та властивим їм нехтуванням соціально-економічними традиціями українського народу, при виборі шляху модернізаційних змін своєю діяльністю заважали успішній реалізації як імперського, так і національного українського проекту державотворення. Відтак їх прагнення не могли бути реалізовані на практиці. Але більшовицьке керівництво зуміло використати націонал-комуністів як важливий контраргумент у боротьбі з українською національною державністю.

У 1917 р. межа між "соціальним" і "національним" в Україні проходила в іншій, ніж це хотілося більшовикам, площині. У 1918 р. Василь Шахрай, у своїй брошурі "Революція на Україні" писав про це так: "Що ж дивного, якщо український селянин з такою підозрою ставився до всякого чужоземця: до єврея-купця, до великоросячиновника; до поляка – поміщика, прикажчика. Місто управляло селом, а містом – "чужоземці". Місто тягнуло на себе все і майже нічого не давало селу. Місто панське, чуже, не наше, не українське" [4, с.7-8]. Фактично це означало визнання того, що межі "націона-

льного” і “соціального” в основному співпадають, а значить і ворог у них спільний. Цю єдність національного і соціального було чималою мірою зруйновано після запрошенню на територію України німецьких та австрійських військ. Промовисто це охарактеризували у спільній брошурі Василь Шахрай та Сергій Мазлах: “Закликом німців Центральна Рада інтернаціоналізувала українське селянство” [5, с.72].

Більшовики, вожді яких хоч і мали інший погляд на “національне”, але вміли “відчувати” народні маси, формально теж виявляли прихильність як до соціального, так і національного визволення. Це чималою мірою сприяло їх популярності серед широких солдатських мас. Пізніше саме демобілізовані солдати, точніше принесені ними з фронту ідеї, разом з вагомими аргументами у вигляді зброї, стали важливим чинником революційних подій. А оскільки саме більшовики, своєчасно зрозумівши народні прагнення, зробили у 1917 р. переважну більшість народних прагнень своїми гаслами (націям – право на самовизначення, земля – селянам, фабрики й заводи – робітникам, мир – народам тощо), то на місця прийшло чимало прихильників більшовизму. Такий злам масових настроїв в Україні відбувся в перші місяці 1918 р., за часів Народного секретаріату. До цього більшовики для українців були хоч і дружньою, але інонаціональною партією.

За виступами більшовицьких керманічів не першого владного ешелону можна простежити їх реальне ставлення до України, не приховане за різного роду популярними лозунгами. Цінними є висловлювання Георгія Пятакова, який був одним з найбільш впливових більшовиків України в 1917 р. На початку червня 1917 р. на загальних зборах київської організації більшовиків він наголошував: “Ми підтримуємо українців в їхніх протестах проти всяких циркулярних заборон уряду, як то заборона українського військового з’їзду. Але взагалі українців підтримувати нам не випадає, бо пролетаріатові рух цей не вигідний. *Росія без української цукрової промисловості не може існувати, те саме можна сказати про вугілля, хліб (чорноземна смуга)*” [виділено автором – Є.Г.] [6, с.249]. Підкреслимо: цей виступ проти українського руху носив суто економічне забарвлення, але це був захист економічних інтересів Росії, а не України. І саме це було справжнім лейтмотивом в ухваленні більшовицьким керівництвом рішень, в тому числі і кадрових.

Не будемо зупинятися на спробах більшовицького керівництва перехопити владу “зсередини” Центральної Ради. Зазначимо лише, що формальна підтримка українського руху, відчуття маси, необхідність здобути Україну спонукали більшовицький центр до створення

сурогату національної державності – радянської України. Це призвело до неочікуваного в ЦК РКП(б) ефекту: з перших днів існування радянської Української народної республіки (УНР) багато хто з нових урядовців почали вважати, що виключно через уряд радянської УНР – Народний секретаріат – російський Раднарком має реалізовувати свої наміри в Україні. А відтак – рахуватися з думкою українських урядовців, а не просто видавати накази.

Сам факт створення радянської України став наслідком політики більшовиків, спрямованої на зміну свого іміджу в Україні як російської національної партії. Більшовицьке керівництво намагалось ввести до складу уряду якомога більше з тих діячів, хто працював в Україні, або ж етнічних українців з інших регіонів. Особисто Ленін наполіг на тому, щоб в Україну відправити Миколу Скрипника, який, за спогадами дружини, спочатку не бажав туди їхати [7, с.68]. Також з Петрограду були відправлені до України такі знакові фігури як Юрій Коцюбинський та Віталій Примаков. Слід наголосити, що саме народні секретарі першої каденції – Василь Шахрай, Георгій Лапчинський, Микола Скрипник – стали одними з найперших та найбільш послідовних українських націонал-комуністів. Відзначимо, що усі вони на час жовтневого перевороту були більшовиками. Це важливо, оскільки переважна більшість тих, кого пізніше відносили до націонал-комуністів, були все-таки вихідцями з українських соціалістичних партій.

Невдовзі виявилось, що після певного часу своєї праці в Україні, уявлення названих трьох народних секретарів та їх однодумців про майбутнє України та роль Комуністичної партії на її території, відчутно різняться з планами більшовицького керівництва. Не менш важливою причиною незадоволення Кремля Народним секретаріатом стали економічні погляди керманівців України.

Перші рішення Народного секретаріату в економічно-фінансовій сфері були, безумовно, продиктовані з центру. Вже на наступний після утворення Народного секретаріату день за підписом народного секретаря з питань фінансових Володимира Ауссема виходить постанова такого змісту: “Всі розпорядження Української Центральної Ради та її Генерального Секретаріату, які установлюють для України особні від всієї Російської Федерації правила в галузі грошової циркуляції – відмінюються” [8] (у лютому 1918 р. від цього рішення Народний секретаріат відмовився). У цьому ж номері, провиною і ледь не злочином Генерального секретаріату називалося те, що він “також домогався від Ради Народних Комісарів уплати однієї третини слідуємих грошей за хліб золотом” [8]. На таку, здавалося б логічну між двома рівноправними партнерами вимогу

російський Раднарком, звичайно, згодою не відповів. Створити “свою” Україну виявилося дешевше і золота для цього не було потрібно. Адже в наступні місяці дедалі важливішим джерелом для державних видатків ставала грошова емісія.

Лише наприкінці лютого 1918 р. в українському радянському уряді стали усвідомлювати, що для реальної влади варто мати хоч якийсь ступінь контролю над фінансово-економічною сферою, і що рекомендації Раднаркому доволі несприятливо відбиваються на організації господарського життя. Посиленню такого настрою сприяло і підписання спочатку Центральною Радою, а потім і радянською Росією мирного договору з Німеччиною. З початку березня 1918 р. стали поширюватися ідеї створення федерації радянських республік на півдні колишньої Російської імперії. Одним з кроків, спрямованих на встановлення контролю Народного секретаріату над економічними процесами в Україні, були наміри створити власну грошову одиницю. 4 квітня 1918 р. Затонський так пояснив Сталіну економічні потреби планованої федерації: *“На черзі, наприклад, питання про створення єдиної на всьому півдні, відділеному нині від Москви, єдиної грошової системи, точніше мова йде про друк грошових знаків, дійсних на території всіх південних республік”* [9, арк.2].

Реакція на ці пропозиції керівник ЦВК України отримав негайно. Вона була неприховано негативною і різкою. Сталін заявив у телефонній розмові наступне: *“Ніякого військового союзу південних республік і ніякої їх спільної монети не має бути і не буде... Ми всі тут думаємо, що ЦВК повинен, морально зобов’язаний залишити Таганрог і Ростов. Досить гратися в уряд і республіку, здається вистачить, час кинути гру”* [виділення автора – Є.Г.] [10, арк.64]. Ці слова стали першим, але не останнім висловлюванням Сталіна про необхідність “кинути гру”.

У відповідь на це 6 квітня 1918 р. урядова делегація радянської УНР на чолі зі Скрипником, що на той час перебувала ще у Москві, надіслала ноту протесту уряду РСФРР, у якій, зокрема, наголошувалося: *“Ми повинні висловити найбільш рішучий протест проти виступу Наркома Сталіна. Ми заявляємо, що ЦВК України та Народний секретаріат мають джерелами своїх дій не те чи інше ставлення того чи іншого наркома Російської Федерації, а волю трудящих мас України, що відобразилася в постанові II Всеукраїнського З’їзду Рад”* [10, арк.57]. Різкість тону цього документу стала можливою внаслідок ухвалення 3 квітня 1918 р. постанови РНК РСФРР про фактичне визнання незалежності радянської УНР та делегації Народного секретаріату як повноважного представника нової держави

[11]. Відтак формально нота протесту української делегації мала за основу рішення як українських, так і російських урядових кіл. Однак сам тон заяви дає підстави стверджувати, що керівництво радянської України поступово стало не лише формально, а й по суті приримуватися тієї позиції, що джерелом влади для будь-якого українського уряду є український народ. Це не могло задовольнити більшовицький центр.

Поряд із цим протестом до РНК РСФРР було висунуто ряд вимог, підкреслимо, вимог, а не прохань, фінансового характеру. Подібні звернення української урядової делегації, відстоювання нею економічних прав українського уряду та реальна самостійність в ухваленні рішень змусили більшовицьких керманів, з одного боку, поставитися до урядової делегації з певною повагою, але з іншого – спонукали до серйозних роздумів: *надання Україні скільки-небудь реального суверенітету та висування на найвищі посади етнічних українців становилося небезпечним.*

18 квітня 1918 р. Народний секретаріат, що з 25 березня 1918 р. розміщувався у Таганрозі, було реорганізовано в Бюро для керівництва повстанською боротьбою в тилу окупантів. Водночас на партійній нараді українських комуністів, що відбулася 19-20 квітня 1918 р. в Таганрозі, обговорювалося питання про утворення єдиного партійного центру в Україні.

Підкреслимо важливу деталь, яка іноді залишається поза увагою дослідників: учасники наради приймали свої рішення за свіжими слідами тих подій, що відбувалися в Україні, вони, якщо можна так висловитися, ще “відчували” українські маси. І саме ця “близькість” (територіальна і часова) до України стала вагомим чинником впливу на рішення наради. Ця обставина, поряд з визнанням 3 квітня 1918 р. Раднаркомом РСФРР незалежності радянської України ухваленню рішення про створення самостійної Комуністичної партії, яка має свій центральний комітет і свої партійні з'їзди, і яка зв'язана з Російською комуністичною партією через III Інтернаціонал. Відповідно і назва пропонувалася “українська” – “Комуністична партія (більшовиків) України”, скорочено – КП(б)У.

Московське керівництво на прикладі взаємовідносин із Народним секретаріатом добре усвідомило небезпеку “гри в самостійність”, що могла перерости в усвідомлення економічної самодостатності України. Утворення самостійної, нехай і начебто лише на папері, Комуністичної партії України могло зробити цю тенденцію незворотною. Тому більшовицьке керівництво і особисто Ленін зробили все можливе, щоб змінити суть рішень Таганрозької наради. Окремої комуністичної партії України створено не було. Для попе-

редження виникнення подібних самостійницьких тенденцій більшовицькі керманичі намагалися більше не ставити українців на чолі уряду та партійної організації в найближчі роки.

Цілковито логічним з боку Кремля кроком стало визнання незадовільною діяльності Народного секретаріату, і, зокрема, проголошення незалежності. Хід І з'їзду КП(б)У, що відбувся у липні 1918 р., обговорення питання про взаємини Росії та України, критичні оцінки діяльності та остаточний розпуск Народного секретаріату (в ухваленій І з'їздом резолюції наголошувалося, що "існування Народного секретаріату як центру радянської влади... є фікцією шкідливою" [12, с.104]) спонукає до висновку: компартійне керівництво на той час вирішило, що можна не продовжувати гру в право на самовизначення націй. Перш за все – внаслідок небезпеки для цілісності РКП(б).

Підкреслимо: суб'єктивно більшість із більшовицьких можновладців не була близькою ні до української, ні до російської культури. Однак суворі умови боротьби за владу, як і ті обставини, що основним осередком їх впливу стала центральна Росія, російський народ був державотворчим в імперії і вся робота велася російською мовою, зробило незворотнім захист більшовиками саме російських економічних інтересів. Відтак захист представниками Народного секретаріату економічних та політичних інтересів України не міг задовольнити Кремль. Тому під час другого більшовицького наступу на Україну КП(б)У та уряд радянської України очолювали вже діячі, яких на той час українськими комуністами назвати було неможливо. Це були "діячі РКП(б) в Україні".

Для такої зміни підходів були вагомі підстави. Одну з них – суперечність між компартійним центром та українським субцентром влади ми розглянули вище. Інша – популярність рад, діяльність яких асоціювалася переважно із більшовиками внаслідок реалізації проголошеного ними гасла "Вся влада радам!". Разом з поширенням радянської влади здобували підтримку і більшовики, які формально виступали прихильниками найбільш радикальних народних вимог. Оскільки наприкінці 1917 р. однією з народних вимог українців було здобуття національних прав, то більшовики, щоб мати вплив в Україні, намагалися надати якомога більш української форми підконтрольній їм радянській владі.

Наприкінці 1918 р. ситуація була іншою. Існування Української Держави, де здійснювалася пропоміщицька політика, певним чином допомогло більшовикам роз'єднати органічну для українців єдність національного і соціального. Перед несподівано посталим вибором поміж "поміщицькою" Україною та "робітниче-селянською" (і такою,

що теж мала національні форми) радянською владою чимала частина суспільства, не орієнтуючись у справжніх намірах більшовиків, вибирала саме радянську владу.

Ці симпатії та антипатії народних мас до української незалежності і намагався наприкінці 1918 – на поч. 1919 р. на повну силу використати Кремль при формуванні “кадрового портфелю” нового українського уряду. “Гратися” з українськими прізвищами, особливо з огляду на популярність в масах ідеї радянської влади, видавалося недоцільно та до того ж і небезпечно. В Україну спрямували перевірених і лояльних центру керівників. Тим більше, що наприкінці 1918 р. більшовики вже не вважалися в Україні інонаціональною партією.

Не описуючи друге захоплення України більшовиками, зауважимо лише, що створений 28 листопада 1918 р. на території Росії Тимчасовий робітничо-селянський уряд України очолив Георгій Пятаков, чиє ставлення до України ми з’ясували раніше. Невдовзі постійно триваючі суперечки між “лівими” та “правими” в КП(б)У змусили Кремль усвідомити подальшу неможливість перебування Пятакова на цій посаді і погодитися із його відставкою. На прохання українських урядовців до України надіслали Християна Раковського, якого 24 січня 1919 р. було затверджено на посаді голови Тимчасового робітничо-селянського уряду України [13, арк.62]. Пятаков теж залишився в уряді. З 29 січня 1919 р. уряд УСРР став постійним. Його назвали, за аналогією з урядом РСФРР, Радою народних комісарів. Саме Раковському, який не мав ніякого коріння в Україні, судилося бути ключовою фігурою у взаємовідносинах з ЦК РКП(б) протягом подальших трьох з половиною років. Його тодішнє бачення стосунків України з Кремлем було національно-нігілістичним, про що свідчить написаний ним власноруч проект постанови уряду. В цьому документі, зокрема, наголошується: *“Временное рабочее-крестьянское правительство Украины создано по постановлению ЦК РКП, является его органом и проводит все распоряжения и приказы ЦК РКП безусловно”* [14, с.76]. Вживання самої “української назви” радянської уряду обґрунтовувалося Раковським необхідністю *“сохранения в тайне того факта, что Временное правительство есть орган ЦК РКП”* [14, с.76]. Таке ставлення до місця та значення уряду “незалежної” УСРР, головою якого він був, збереглося протягом 1919 р.

Ключові посади в РНК УСРР займали компартійні діячі, що мали певний досвід подібної роботи в Росії, але з Україною були мало знайомі. Не вдаючись, за браком місця, до детального аналізу поіменного складу нового уряду радянської України (час від часу осо-

бовий склад та обов'язки його членів змінювалися) зазначимо, що серед реально впливових нових урядовців не знайшлося місце жодному з діячів, кого б в той час (чи в майбутньому) можна було б віднести до національно-проукраїнських діячів, тобто націонал-комуністів чи, тим більше, "націонал-ухильників".

Сукупність кадрових рішень більшовицького керівництва поряд із більш відвертим, ніж це було в 1918 році, відображенням свого ставлення до селянства (пріоритет великих радянських господарств плюс продрозкладка) призвели до неочікуваного самими більшовиками ефекту. В масових настроях не відбулося відторгнення радянської влади, зате дедалі популярнішими стають неможливі у самій Росії лозунги "ради без комуністів!". Це було несподіванкою для більшовиків, що вже вважали ідею рад виключно своїм здобутком. Виникла небезпека того, що їх переможуть їхньою ж зброєю.

Боротьба ускладнювалася національним моментом. Кремль усвідомив, що він у своїх намірах перестрахуватися від впливу українського націонал-комунізму на КП(б)У дещо "перестарався" з неукраїнським керівним складом в УСРР. Тому варто бути більш поблажливими до тих сил, які заявили про непідтримку повстанського антибільшовицького руху. Насамперед це стосувалося боротьбистів та УСДРП незалежних-лівих. Представників цих двох партій (УПСР (комуністів-боротьбистів) та УСДРП незалежних-лівих) більшовики погодилися ввести до урядових структур. 12 травня 1919 р. постановою ВУЦВК декілька боротьбистів було включено до складу РНК УСРР: М. Лебединець – нарком юстиції, М. Литвиненко – нарком фінансів, Г. Михайличенко – нарком освіти. Боротьбистам також було віддано посади заступників народних комісарів внутрішніх справ, народного господарства, продовольчих справ. Було також ухвалено рішення про включення до складу ВУЦВК представників УСДРП (незалежних-лівих).

Однак, незважаючи на таке "введення" боротьбистів до складу уряду, реально впливати на його рішення вони не могли. У зв'язку із спробами порозумітися з боротьбистами 25 квітня Ленін писав Раковському: *"В уряді треба їх зв'язати найточнішими директивами, поставити під найсуворіший нагляд і в разі їх найменшого виступу від лінії уряду в питаннях продовольчому, кооперативному, фінансовому і в питанні найтіснішого зближення з Росією підготувати вигнання їх з ганьбою"* [15, с.291]. Ці спроби більшовицького керівництва заспокоїти розбурхане невиконанням обіцянок про надання землі та введенням продрозкладки селянське море не мали суттєвого успіху, хоча й послабили гостроту боротьби.

Компартійно-радянське керівництво України зразка 1919 р. навіть і в думках своїх боялося припустити існування прихильників української національної державності в своєму середовищі. Ці погляди вилилися в недооцінку керівництвом УСРР та КП(б)У важливості національно-культурних вимог українців, за що Ленін піддав жорсткій критиці керівників УСРР на VIII Всеросійській конференції РКП(б), яка відбулася 2-4 грудня 1919 р. Суперечка вилася в те, що деякі з керівних діячів, як наприклад Яків Дробніс та Андрій Бубнов, звинуватили Леніна в тому, що він їх закликає до блоку з боротьбистами. “Вождь світового пролетаріату”, категорично заперечив таке трактування свого виступу та закликав до створення такого “блоку з селянством” в Україні, який існував наприкінці 1917 та початку 1918 р. [16, с.364].

У цьому та інших ленінських виступах червоною ниткою звучить ідея перехоплення у свої політичних суперників (у даному випадку – боротьбистів) привабливих для народних мас гасел, і водночас – недопущення до реальної влади тих, для кого такі народні гасла були не тактичною, а стратегічною програмою діяльності. Адже в протилежному випадку в Україні могла б створитися “боротьбистська” країна Рад. Це не могло задовольнити Кремль, тому він вимагав термінових змін в тактиці більшовиків України. Однак ще більше він боявся поставити на чолі України таких більшовиків, які б не лише тактично, а й ідейно сприйняли народні гасла та заключили справжній союз з боротьбистами. Тому, розкритикувавши позицію Раковського та Мануїльського в національному питанні, Ленін не лише не відкликав їх з України, а й доручив найважливіші посади в керівництві УСРР в наступному, 1920-у році. І це незважаючи на те, що в 1919 р., на відміну від весни 1918 р., більшовики втратили владу в Україні передусім внаслідок власної діяльності, а не через зовнішні сили. Такі дії Кремля пояснюються просто: радянська, але не більшовицька чи проукраїнська Україна Кремлю була зовсім непотрібна, оскільки вона була б економічно невігідною для більшовицького центру. Економіка визначає все, в тому числі і кадрове питання.

Підбиваючи підсумки, підкреслимо: кадрові рішення Кремля в Україні в 1917-1919 рр. відповідали потребам імперської модернізації. У 1918 р. першочерговим завданням більшовиків в Україні було завоювання симпатій населення або хоча б ліквідація іміджу інонаціональної партії. Це пояснюється насамперед усвідомленням того, що будь-яка модернізація, навіть імперська, неможлива без підтримки населенням. Завдання було виконане, його успіху сприяло запрошення німецьких військ в Україну – на їх фоні інтернаціональна більшовицька партія справді була “своєю”.

Дещо інші завдання стояли перед більшовиками у часи другої окупації України. В 1919 р. Кремль намагався поширити свою владу за межі колишньої Російської імперії: більшовики на той час ще не уявляли успішний перехід на рейки міського суспільства без “допомоги” західноєвропейських країн. Такі агресивні наміри по захопленню влади мали ззовні привабливий вигляд “світової революції”, і їх реалізація передусім передбачала “експорт революції” у західні країни. Але закінчився другий період більшовицького панування в Україні так само, як і перший – більшовики були змушені залишити Україну. Причому основним могильщиком більшовизму в Україні у 1919 р. стали саме українські селяни.

Частковий показ своїх справжніх намірів ледь не коштував більшовикам влади. Однак, на відміну від своїх опонентів, вони змогли раніше усвідомити необхідність тактики національного та селянського лібералізму, змогли відступити у потрібний час і зробити не так багато поступок, щоб потім не можна було все повернути “на круги своя”.

У “Листі Леніна до робітників і селян України з приводу перемог над Денікіним” наголошувалося на тому, що Україна є незалежною, і цю незалежність визнали усі російські державні і компартійні владні органи [16, с.404]. Поряд із відмовою від прискореної “радгоспізації” та термінового “злиття” України та Росії, визнання національно-державних і національно-культурних прав українців допомогло більшовикам зберегти владу, а самим українцям завадило усвідомити справжні наміри більшовизму як в соціально-економічній, так і, згодом, в національно-культурній сферах. На ключових посадах для реалізації такої лібералізованої програми Кремль залишив тих більшовицьких діячів, що зарекомендували себе як борці з усім національно-українським. Адже, як влучно зауважив російський історик Андрій Соколов, *“сам централізм ототожнювався із соціалізмом”* [17, с.11]. Цього вимагали потреби імперської модернізації.

Джерела та література

1. Красильщиков В.А. Вдгонку за прошедшим веком: Развитие России в XX веке с точки зрения мировых модернизаций. – М., 1998.
2. Плаггенборг Шт. Революция и культура: Культурные ориентиры в период между Октябрьской революцией и эпохой сталинизма /Пер. с нем. И. Карташевой. – СПб., 2000.
3. Ахизер А.С. Россия: критика исторического опыта (Социокультурная динамика России). – Т. 1. От прошлого к будущему. – Новосибирск, 1997.
4. Скоровостанский В. Революция на Украине. – Саратов, 1919.
5. Мазлах С., Шахрай В. До хвилі (Що діється в Україні і з Україною). – Б.м, 1919.

6. Національне питання. Курс національного питання для комвишів та радпар-тшкіл / Хрестоматія з метод. вказівками. – Харків, 1932.
7. Скрыпник Мария. Воспоминания об Ильиче (1917-1918). – М., 1965.
8. Виступ Української Народної Республіки. – Харків. – 1917. – № 2. – 21 груд-ня.
9. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 57. – Оп. 2. – Спр. 170.
10. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (да-лі – ЦДАВО України). – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 7в.
11. Постановление Сов. Нар. Ком. по поводу декларации Украинской Советской Республики; Прием Чрезвычайного посольства Украинской Советской Рес-публики // Известия Всероссийского Центрального Исполнительного комите-та. – 1918. – № 65. – 4 апреля.
12. Первый съезд Коммунистической партии (большевиков) Украины. 5-12 июля 1918 года. Протоколы. – К., 1988.
13. ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 14.
14. Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919-1928). – К., 1996.
15. Ленін В.І. Повне зібрання творів. – Т. 50.
16. В.І. Ленін про Україну. Частина II. 1917-1922. – К., 1969.
17. Соколов А.К. Введение // Протоколы Президиума ВСНХ. 1919 год. / Сб. док. – М., 1993.

Summary

The author describes peculiarities of personnel policies of USSR government during 1917-1919 at the Ukraine's territory. He proves the major aim of the policy was strengthening Central Committee of Soviet Communist Party (Bolshevik) power in Ukraine. Variations in appointing the leaders in Soviet Ukraine were caused by tactical calculations only, subdued to the main goal.

Я. В. Попенко

О.ОСЕЦЬКИЙ ЯК ПРЕДСТАВНИК ВІЙСЬКОВОЇ ЕЛІТИ ДОБИ УКРАЇНСЬКИХ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ

У військово-політичній історії України періоду визвольних зма-гань 1917-1921 рр. було чимало видатних постатей, які зробили ва-гомий внесок у процес національного державотворення. Водночас, через низку об'єктивних та суб'єктивних причин, діяльність багатьох з них не була висвітлена у вітчизняній історичній науці. Серед них – постать генерал-хорунжого Олександра Вікторовича Осецького, одного з організаторів української армії у 1917-1918 рр., Наказного отамана військ УНР наприкінці 1918 р. – у першій половині 1919 р., керівника військової місії УНР у Бельгії (1920 р.).